

IMPROVING THE PEDAGOGICAL MECHANICS OF THE DEVELOPMENT OF SCIENCE IN SPECIALISTS

To'xtaboyeva Gulchehra Ismailovna

A teacher of technology of Andijan 32 Secondary School of Andijan
region

Annotation

In this article, the practice of developing initiative skills in students on the basis of socio-psychological trainings, Business games, TV shows, debates is widely introduced. On the basis of the internationalization of the educational process, priority was given to the training of competitive, creative, initiative personnel in socio-economic and intercultural relations.

Jahonning rivojlangan mamlakatlarida ta'lim sifati kadrlarning tashabbuskorlik qobiliyatlari, ularning innovatsion, kreativ faolligining rivojlanganlik darajasi bilan belgilanadi. Jumladan, Janubiy Koreya, Xitoy, Rossiya, Germaniya, Fransiya kabi mamlakatlarda talabalarning tashabbuskorlik qobiliyatlarini ijtimoiy-psixologik treninglar, ishbop o'yinlar, teleko'rsatuvlar, debatlar asosida rivojlantirish amaliyoti keng joriy etilgan. Ta'lim jarayonini baynalminallashtirish asosida ijtimoiy-iqtisodiy va madaniyatlararo munosabatlarda raqobatbardosh, kreativ, tashabbuskor kadrlar tayyorlashga ustuvorlik berilgan.

O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat sifatida rivojlanishning yangi bosqichiga ko'tarilib borayotgan ekan ta'lim - tarbiya sohasida ham zamon talablaridan kelib chiqqan holda ish tutishni davrning o'zi taqazo qilmoqda. Ta'lim to'g'risidagi qonun va kadrlar tayyorlash dasturining qabul qilinishi shular jumlasidandir. Unda ta'kidlanishicha "Barkamol avlod jamiyat taraqqiyotining poydevoridir" [2: 14]. Yosh avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash esa ta'lim jarayonini tubdan isloh etishni talab etadi. Respublikamiz hukumati

tomonidan xal ta'limi sohasi bo'yicha o'rta qo'yilayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida talim-tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadga erishish, o'quvchilarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatkash, ishbilarmon, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan. Xalqimizning kelajagi, O'zbekistonning istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasi, tayyorgarligi, fidoiyligiga, yoshavlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasi hukumati xalq talimini taraqqiy ettirishga, maktablar, o'qituvchilar va talabalarning moddiy va ma'naviy ahvolini yaxshilashga alohida e'tibor bermoqda. Shunday ekan kadrlar tayyorlashda katta e'tibor berish ularni dars jarayonlarini yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar orqali tashkillashtirish yosh kadrlarning kelajakdagi faoliyatlarida albatta o'z samarasini beradi. Ya'ni hozirgi zamonaviy interfaol usullardan foydalanish orqali ta'lim – tarbiya olgan talabalar kelajakdagi faoliyatlarida uddaburon, tashkilotchi, faol, ishbilarmon, qobiliyatli har taraflama mukammal bo'lib shakillanadi. O'qituvchilik shara nazariyani egallashning o'zigina yetarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalar, tamoyillar, umumlashtirilgan metodik g'oyalar bayon etiladi, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi. Maktab hayoti, amaliy pedagogik jarayonesi juda xilma-xil, murakkabdir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar ko'p uchraydi. Bu esa o'qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlik va yuksak pedagogik mahorat hamda ijodkorlikni talab etadi.

O'qituvchilik kasbini tanlash. Biror kasbning haqiqiy ustasi bo'lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy xislatlar, puxta tayyorgarlik ayrim shaxsiy sifatlar bo'lishi kerak. Pedagogik kasbini tanlagan kishi avvalo sog'lom

bo'lishi, so'zlarni to'g'ri va yaxshi talaffuz qila olishi, bosiq va asablari joyida bo'lishi, boshqalar bilan muomalada o'zini tuta olishi zarur. Shuningdek bolalarni yoqtirish, ular bilan ishlashga mayli borligi, xushmuomalalik, kuzatuvchanlik keng fikrlay olish, tashkilotchilik, o'ziga va boshqalarga nisbatan talabchanlik kabi shaxsiy sifatlar mavjudligi ham kishining pedagogik ishga yaroqliligini ko'rsatadi.

Pedagogik faoliyat — yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun xalq, davlat oldida javob beradigan, bolalarga ta'lim-tarbiya berish ishi bilan shug'ullanadigan va bu ishga maxsus tayyorlangan odamlarning mehnat faoliyatidir. “Tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo'lgan shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish xuquqiga ega...”[3:5]. O'qituvchilik faoliyati inson shaxsini shakllantirishga qaratilgandir. O'qituvchining barkamol insonni tarbiyalash, unda milliy va umuminsoniy fazilatlarni tarkib toptirish vazifasi eng olijanob, yuksak va shu bilan birga eng murakkab vazifadir. Har bir bola o'z xulq-atvoriga, xarakteriga ega. Bolalarni tarbiyalashda ularning ana shu o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, o'rganish nihoyatda murakkab. Bunda odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning murakkabligiga mos keladigan maxsus usullardan foydalaniladi. Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik ko'rayotgan yoshlar uning ana shunday, xususiyatlarini bilishlari lozim. O'qituvchilik ixtisosining bu xususiyatlari uning kasbnoma (professogramma)sida ifodalanadi. Kasbnoma quyidagilarni o'z ichiga oladi: o'qituvchi shaxsining xususiyatlari; o'qituvchining psixologo-pedagogik tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar; maxsus tayyorgarlikning xajmi va mazmuni; ixtisosga oid uslubiy tayyorgarlikning mazmuni.

O'qituvchi shaxsining xususiyatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- mafkuraviy sohada — ilmiy dunyoqarash va e'tiqod, sosial ehtiyoj va axloqiy zaruriyatlarni chuqur tushunish, ijtimoiy va fuqarolik burchini anglash, ijtimoiy

faollik;

- kasbiy pedagogik sohada – bolalarni sevish va ular bilan ishlashga qiziqish, pedagogik ishni sevish; psixologo-pedagogik ziyraklik va kuzatuvchanlik pedagogic takt, pedagogik tasavvur; tashkilotchilik qobiliyati, haqqoniylik, dilkashlik, talabchanlik qat'iylik va maqsadga intilish, vazminlik o'zini tuta olish;

- bilish sohasida – keng ilmiy saviya, ma'naviy ehtiyoj va qiziqish, yangilikni his qila bilish, pedagogik ma'lumotni oshirishga intilish. O'qituvchining psixologo-pedagogik tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar: Bilim egallash sohasida: pedagogikaning metodologik asoslarini, shaxsning rivojlanishi va shakllanish qonuniyatlarini bilish; tarbiyaning mohiyati, maqsadi, vazifalari, shakl va metodlarini tushunish, bolalar va o'smirlar anatomo-fiziologik rivojlanishlarining asosiy qonuniyatlarini bilish; o'quvchilar gigiyenik tarbiyasining nazariy, tabiiyilmiy asoslari va vositalarini bilish; bolalar rivojlanishining psixik qonuniyatlarini, har xil yoshda shaxsning individual-pedagogik xususiyatlarini bilish va hokozolardan iborat. Ko'nikma va malakalar hosil qilish sohasida: pedagogik vaziyatni tahlil qilish; pedagogik ta'sirlarni rejalashtirish va natijalarini mo'ljallay olish, ijtimoiy-pedagogik hodisalarning amaldagi holatini, ularning paydo bo'lish va rivojlanish sabablarini, shart-sharoitlari va xarakterlarini tahlil qila bilish va baholay olish; o'quvchilarning tarbiyalanganlik va bilim darajasini aniqlash; shaxs va jamoaning rivojlanishini belgilay olish; ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilarda uchrashi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar va xatolarni ko'ra bilish; aniq, pedagogik vazifalar va ularni hal qila olish; o'quvchilarning sinfdagi va sinfdan tashqari faoliyatiga rahbarlik qilish sohasidagi ishlarni rejalashtirish; o'quv-tarbiyaviy ishlarning nazariy asoslangan tashkiliy shakllari, metodlari va vositalarini tanlay olish; rejalashtirilgan pedagogik ta'sirlarga o'quvchilarning javob harakatlarini oldindan chamalay bilish ko'nikmalari.

O‘quv-tarbiya jarayonini rejalashtirish va amalga oshirish sohasida: o‘quvchilarning tarbiyalanganlik va bilim darajasini hisobga olgan holda ta’limtarbiya maqsadiga muvofiq o‘quv materialini tanlash, uni analiz va sintez qila olish ko‘nikmasi; ilmiy materialni qayta ishlab, o‘quv materialiga aylantira olish ko‘nikmasi; ma’lum didaktik vazifaga muvofiq, o‘quvchilar tajribasini hisobga olgan holda murakkab matnlarni va o‘quv materialini o‘zlashtira olish ko‘nikmasi; darsni ijodiy va asosli tashkil eta olish ko‘nikmasi. Bolalar faoliyati turlarining pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va harakatga keltirish sohasida: tarbiyaviy maqsadga muvofiq ayrim o‘quvchilar va jamoa uchun vazifalar belgilash, qo‘yilgan maqsad asosida ularning tushunchasini o‘zgartira olish ko‘nikmasi; bolalarga ta’sir o‘tkazish va ular faoliyatiga pedagogik rahbarlik qilishni rejalashtirish ko‘nikmasi; ta’lim va tarbiya uslublarini pedagogik maqsadga muvofiq qo‘llash ko‘nikmasi; o‘quvchilar xulqi va faolligini boshqarish ko‘nikmasi; bolaning tashqi ko‘rinishi va qiliqlaridan uning ruhiy holatidagi o‘zgarishlarni aniqlash, ma’lum vaziyatda bolalar xulqining xususiyatlarini anglash va izohlash ko‘nikmasi; o‘zini xayolan tarbiyalanuvchi o‘rniga qo‘ya olish ko‘nikmasi; o‘quvchilarni shaxs uchun va ijtimoiy qimmatli istiqbollarga qiziqtirish va jalbqilish ko‘nikmasi; umumiy vazifalarni bajarish uchun o‘quvchilarni guruhlarga bo‘lib, ularning o‘zaro munosabatlarini hisobga olish ko‘nikmasi; tezgina qarorlar qabul qilish va pedagogik ta’sirning ancha kuchli vositalarini tez topa olish ko‘nikmasi; to‘g‘ri talablar qo‘ya bilish, pedagogik vaziyat va har bir o‘quvchining xususiyatlariga qarab ularni o‘zgartira olish ko‘nikmasi; ayrim bolalar o‘quvchilar jamoasi va kichik guruhlari, shuningdek ota-onalar va o‘qituvchilar bilan pedagogic maqsadga muvofiq munosabatlar o‘rnata olish ko‘nikmasi, har xil odamlar bilan turli sharoitda aloqa qilish, umumiy til topa bilish va to‘g‘ri muomala qila olish ko‘nikmasi; tarbiyalanuvchilarni o‘ziga qarata olish ko‘nikmasi; zarur hollarda jamoaga va

ayrimo'quvchilarga nisbatan munosabatni o'zgartira olish, ularga individual yondoshish yo'llarini topa olish ko'nikmasi; ruhiy xususiyatlar va ma'naviy-ruhiy vaziyatlar, ijtimoiy-pedagogik holatlar va xatti-harakat sabablarini ko'ra olish ko'nikmasi; sinf (maktab) da ijobiy yoki salbiy ijtimoiy-pedagogik hodisalarning, jamoadagi munosabatlarning xarakterini ocha bilish ko'nikmasi. Pedagogik jarayonni to'g'ri uyushtirish sohasida: qo'yilgan pedagogik vazifani asosli ravishda o'zgartira olish ko'nikmasi; tashqi ta'sirlarga moslashish yoki ulardan saqlanish; sharoitga qarab harakat vositalarini tanlash va qayta o'zgartira olish malakasi; o'quvchilarning jamoadagi o'zaro munosabatlariga rahbarlik qila olish, ularni to'g'ri yo'lga sola bilish, paydo bo'lib turgan o'zaro nizolarni yo'qota bilish; o'quvchilar orasida do'stlik va o'rtoqlikni rivojlantira olish ko'nikmasi; ko'rsatilgan yo'l-yo'riqlarni amalga oshirish, o'quvchilarning ishi ustidan joriy nazorat qilish, faoliyatning xarakter va yo'nalishini almashtirib turish ko'nikmasi. Yakuniy hisob, olingan natijalarni baholash va pedagogik vaziflarni belgilash sohasida: olingan natijalarni dastlabki ma'lumotlar va topshirilgan pedagogic maqsadga taqqoslab tahlil qila bilish ko'nikmasi; o'quv-tarbiya ishlarining samarali shakl, metod va vositalarini topa bilish ko'nikmasi; ta'lim va tarbiya usullarini qo'llashning qulay sharoitlarini aniqlay bilish ko'nikmasi; pedagogik faoliyatning yutuq va kamchiliklarini tahlil qila bilish ko'nikmasi; ilg'or tajribalarni umumlashtirish, ishning samarali shakl va usullarini o'zlashtirib olish maqsadida boshqa o'qituvchilar tajribasini tahlil qila bilish ko'nikmasi; o'z tajribasi bilan pedagogik nazariya o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash, tadqiqotchilik vazifalarini o'z oldiga qo'ya bilish ko'nikmasi; erishilgan natijalarni tahlil qilish asosida galdagi pedagogik vazifalarni belgilay olish va amalga oshira olish ko'nikmasi. Maxsus tayyorgarlikning hajmi va mazmuniga quyidagilar kiradi: ixtisosga doir bilimlarni bilish; ilmiy bilimlarni, ilmiy tadqiqot metodologiyasi va metodlarini bilish; fanning

nazariy va amaliy ahamiyatini, hozirgi darajasi, qonuniyatlari, tarixi va rivojlanishining keyingi asosiy yo'nalishlarini bilish; maktab kursi fan asoslarining muqaddimasi ekanligini tushunish; ayrim fan sohasidagi bilimlarni chuqurlashtirish, mustaqil ilmiy-tadqiqot ishidan dastlabki malakalar hosil qilish, bilimlarni mustaqil to'ldirish uchun bibliografik ma'lumotnomalar, ko'rsatmalar, prospekt, tematik kataloglardan foydalana olish. Ixtisosga doir metodik tayyorgarlik mazmuni: umumiy ta'lim maktablari rivojlanishining hozirgi bosqichida fanlarni o'qitishning maqsadi va vazifalarini bilish, davlat ta'lim standarti, amaldagi maktab dasturi, darsliklar va asosiy o'quv qo'llanmalarini har tomonlama puxta bilish; kursning qaysi masalalari o'quvchilarda qiyinchilik tug'dirishini tez payqash, bu qiyinchiliklar mohiyatini tushunish, ularni bartaraf etish yo'llarini, o'qitish metodikasining nazariy asoslarini bilish, ma'lum sharoitlarda didaktikaning, pedagogik psixologiyaning asosiy qoidalariga tayangan holda o'qitishning qulay muqobillarini tanlay olish; zarur hollarda ishning ma'lum usullarini boshqasi bilan almashtira bilish, didaktikaning asosiy qismlari (tushuncha, qonunlar, ko'nikma, malaka)ni, ularni shakllantirish metodikasini bilish, o'quvchilarda fanga qiziqishni uyg'otish va rivojlantira bilish; mutaxassislik bo'yicha hamma o'quv-tarbiyaviy ishlarni hozirgi zamon didaktikasi, psixologo-pedagogik tizimli, texnologik yondoshuvlar va texnik talablar darajasida tashkil qila bilish; ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsini rivojlantirish, shuningdeq ularni ijtimoiy-foydali mehnatga va kasb tanlashga tayyorlash ko'nikmasi; oddiy ko'rgazmali qurollar tayyorlay bilish, o'qitishning texnika vositalari bilan ishlash malakasiga ega bo'lish va ulardan foydalanish metodikasini bilish; maktabda kamida ikkita fakultativ kursni olib borishga tayyorlik; predmet bo'yicha sinfdan tashqari va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik qilish va boshqalar. Pedagogik qobiliyat va mahorat o'qituvchilik ishida muvaffaqiyatga erishish uchun har bir muallim pedagogik mahoratni

egallashi zarur. Pedagogik mahorat egasi kam kuch sarf qilib, katta natijaga erishadi, o'z ishining natijasi bilan mo'jizalar yaratadi, ijodkor bo'ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogic mahorat bo'lishi mumkin. Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Qobiliyat malaka va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa, qobiliyatning rivojlanishi uchun esa iste'dod, layoqat, zehn, ya'ni inson asab sistemasida anatomo-fiziologik xususiyat ham bo'lishi zarur. Ana shu tabiiy zaminda qobiliyat deb ataluvchi ruhiy xususiyat taraqqiy etadi.

Foydalangan adabiyotlar

Куйчиева М.А., Биология фанини ўқитишда фанлараро боғланишларнинг ўрни ва аҳамияти // Замонавий таълим илмий-амалий оммабоп журнал – Тошкент, 2019. №5(78) -Б. 34-37 б. (13.00.00;№10)

2. Куйчиева М.А., Табиий фанлар ўқитувчиларининг компетентлиги ва касбий лаёқатини ривожлантириш масалалари // Тошкент Давлат Педагогика Университети Илмий ахборотлари илмий-назарий журнал ISSN 2181-9580, 2021й, 1-сон. 53-57 б. (13.00.00;№5)

3. Куйчиева М.А., Use of Interdisciplinary Relationships In The Formation Of Competences In Biology Students // CONVERTER 2021 www.converter-magazine.info 485-489 б. (№10. ISSN:0010-8189)

4. Куйчиева М.А. // Organization of Experimental Works on the Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers // Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. Open Access, Peer Reviewed Journal. 2022. 5 February ISSN (E): 2795-739, 19-21b. (№7. SJIF; IF-8.115)

5. Куйчиева М.А., Д.Эшматова. Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers in Extracurricular Activities // Web of Scientist: International Scientific Research Journal 2022. March 25 th,2022. ISSN:2776-0979, 113-117 b. (№12. SJIF;IF-7.565)